

УДК: 81 (811.512.154)

Асирдинова Т. Ж., филол. илимд. канд., доцент,
asirdinovat@iksu.kg

Данилова А., магистрант
К. Тыныстанов ат. БМУ, Кыргызстан

КЫРГЫЗ ТИЛИНИН ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРИНДЕГИ ГЕНДЕРЛИК СТЕРЕОТИПТЕР

Тилдеги калыптанган конструкцияларды, туруктуу сөз айкаштарын, макал-лакаптарды изилдей келсек, тилдик системада улуттун маданиятын, дүйнө таанымдарын чагылдыруучу, этностун турмуш-тиричилигин, адеп-ахлагын, менталитетин, этномаданий нормаларын чагылдыруучу бирдиктерден болуп эсептелет. Ушул жаатта фразеологизмдер маалымат туюнтуудагы эң бир уникалдуу тилдик түзүлүш деп айтууга болот. Фразеологизмдер тилдик аспектиде бир нече илимий изилдөөлөрдүн объектиси болуп, кыргыз тил илиминде бул багытта бир нече илимий эмгектер жарык көргөн менен гендерлик аспектиде каралган эмес. Фразеологиялык бирдиктердеги гендерлик айырмачылыктар башка тилдер сыяктуу эле кыргыз тилинде да байкалат. Башкача айтканда, аялдарга тиешелүү фразеологизм сөздөр жана эркектерге тиешелүү фразеологизмдерди кездештиребиз. “Аялга” жана “эркекке” деген гендерлик маанини камтыган фразеологиялык бирдиктер тилдеги гендерлик проблемаларды изилдөөдөгү маанилүү аспектилерден болуп саналат. Демек, адамдардын жашоо-турмушу, ошондой эле аялдарга жана эркектерге болгон мамилени да бул конструкциялардан түшүнүүгө болот. Кыргыз тил илиминде гендерлик фразеологизм деген түшүнүк же өзүнчө бөлүм жок, бирок чет элдик лингвисттердин гендерлик аспектиде фразеологиялык бирдиктерди аныктоого байланыштуу окумуштуулардын көз караштарын белгилөөгө болот. Ушул негизде фразеологиялык бирдиктерди гендерлик аспектиде кароону бул макалабызда максат кылып алдык.

Өзөктүү сөздөр: гендер, тилдик өзгөчөлүк, фразеологизм, аялдардын тили, эркектердин тили, коммуникация.

Асирдинова Т.Ж., канд. филол. наук, доцент,
asirdinovat@iksu.kg

Данилова А., магистрант
ИГУ им К. Тыныстанов, Кыргызстан

ГЕНДЕРНЫЕ СТЕРЕОТИПЫ ВО ФРАЗЕОЛОГИИ КЫРГЫЗСКОГО ЯЗЫКА

Исследования устойчивых словосочетаний, пословиц и поговорок показывает, что сформированные речевые конструкции в языковой системе являются единицами отражения культуры и мировоззрения нации, этнического быта, нравственности, менталитета, норм этнокультуры. Фразеологизмы являются уникальными языковыми структурами, в которых закодирована информация. Фразеологизмы становились объектом исследования в языковом аспекте множество раз, и в кыргызском языкознании имеются опубликованные труды в данном направлении, но фразеологизмы не исследовались в гендерном аспекте. Гендерные отличия во фразеологических единицах наблюдаются и в кыргызском языке, как и во многих других языках. Иными словами, выделяются фразеологизмы, относящиеся к женщинам, а также к мужчинам. Фразеологические единицы, содержащие гендерные понятия "женское" и "мужское", являются значимыми аспектами в исследованиях по гендерным проблемам. Таким образом, можно сделать вывод о том, что по данным конструкциям можно определить человеческий быт, отношения к женщинам и мужчинам. В кыргызском языкознании отдельного раздела по гендерному фразеологизму нет, но в зарубежной лингвистике имеются исследования ученых по фразеологизмам в гендерном аспекте. Целью данной статьи является

исследование фразеологических единиц в гендерном аспекте.

Ключевые слова: гендер, особенности языка, фразеология, женский язык, мужской язык, коммуникация.

Asirdinova T. J., Candidate of Philological sciences, Associate Professor, asirdinovat@iksu.kg
Danilova A., master's student, Kyrgyzstan

GENDER STEREOTYPES IN THE PHRASEOLOGY OF THE KYRGYZ LANGUAGE

The study of set phrases, proverbs and sayings shows that the formed speech constructions in the language system are units of reflection of the culture and worldview of the nation, ethnic life, morality, mentality, norms of ethnic culture. Phraseologisms are unique language structures in which information is encoded. Phraseologisms have become the object of research in the linguistic aspect many times, and in Kyrgyz linguistics there are published works in this direction, but phraseological units have not been studied in the gender aspect. Gender differences in phraseological units are also observed in the Kyrgyz language, as in many other languages. In other words, phraseological units relating to women, as well as to men, are distinguished. Phraseological units containing the gender concepts "female" and "male" are significant aspects in research on gender issues. Thus, we can conclude that these constructions can be used to determine human life, attitudes towards women and men. In Kyrgyz linguistics, there is no separate section on gender phraseological units, but in foreign linguistics there are studies by scientists on phraseological units in the gender aspect. The purpose of this article is to study phraseological units in the gender aspect.

Key words: gender, language features, phraseology, female language, male language, communication.

XX кылымдын башында тилдин гендерлик аспектиси менен коммуникацияга кызыгуу лингвистикада тил менен жыныс темасынын байланышы алдыңкы планга жылуусуна түрткү берген. Буга бир катар себептер түрткү болгон. Биринчиден, бул проблемага XX кылымдагы тил илиминдеги бир нече багыттарды негиздеген дүйнөгө белгилүү Э. Сепир, О. Есперсен, Ф. Маутнер сыяктуу лингвисттердин кызыгуусу болсо, экинчиден, биринчи орунга лингвистиканын социалдык планда каралышы, башкача айтканда, тилди коом менен тыгыз байланышта караган тил илиминдеги жаңы багыттардын: социолингвистика, прагматика, психолингвистика, дискурс теориясы жана коммуникация ж.б. пайда болушу болгон. Ф. Маутнердин 1921-жылы чыккан эмгегинде немис тилиндеги гендерлик айырмачылык адамдардын социалдык абалына жана тарыхый себептерге байланыштуу болгондугу айтылган. Ар кандай социалдык катмардагы тилдин ишке ашуусун изилдөөдө байкалгандай, фабрикадагы жумушчу эркектер нормативдүү эмес лексиканы колдонгондугу, ал эми коомдун аристократ катмары вульгардык жана инвектив сөздөрдү эмес, аялдар да колдонууга уруксат берилген эвфемизм сөздөрдү колдонушу байкалган. Анын байкоосу боюнча, эркектер гана тилди “чыгармачылык” пайдаланууга жөндөмдүү болуп, ал эми аялдар эркектер “түзгөн” тилди гана пайдалана алышат. “Аялдардын тилинин” келип чыгышын антика театрынын салт-санаасы, б. а., алгач аялдардын ролун эркектер аткаргандыгы менен байланыштырат. Аялдардын сценада чыгышы менен гана драматургияда өзгөрүүлөр болуп, “аялдардын тилинин” угулушуна мүмкүнчүлүк түзүлгөн. Автор “демек, аялдардын эл алдына чыгып сүйлөөсүнө мүмкүндүк берилгенде гана коомчулук “аялдардын тилин” тааныгандыгы, аялдардын жана эркектердин коомдогу теңсиздигинин алардын тилине да таасири тийгендигинен” деген жыйынтыкка келген. Ал эми ага чейин гендерлик вариативдүүлүктүн социалдык аспектилери эске алынган

эмес.

Гендерлик изилдөөлөрдүн лингвистикадагы алгачкы тарыхы табигый жыныс жана грамматикалык түр категорияларын андап-түшүнө баштаган антика дооруна барып такаларын байкоого болот (Шахмайкин, Ласкова). Узак убакытка чейин табигый жыныс жана грамматикалык түрдүн тыгыз карым-катышы жөнүндөгү ойлор үстөмдүк кылып, б. а., бул семантика-символикалык гипотезалардын лингвистикага зор таасири бар экендигин окумуштуулар белгилешкен (В. Гримм, Гумбольдт и др.). Бул теория түр категориясынын интерпретацияланышы катары каралышына алып келген [5]. Орус тилиндеги мужской родго күчтүүлүк, активдүүлүк, энергия, баш ийдирүүчүлүк тиешелүү болсо, женский родго тескерисинче пассивдүүлүк, назиктик, алсыздык, баш ийүүчүлүк сыяктуу сапаттар тиешелүү деп мүнөздөлгөн. Буга байланыштуу, кызматына, социалдык ордуна, психологиялык абалына карай ар башка жыныстагы адамдардын кептешүүсүндө өзгөчөлүктөрдүн болгондугу байкалган.

XVII кылымда окумуштуулар арасында ар башка жыныстагы адамдардын кептик айырмачылыктарын, өзгөчө, аялдардын кеби белгилүү бир тартипке багынгандыгын байкашып, илимий изилдөөлөрдө, алды менен, аялдар тили жөнүндө сөз болгон. Ошентип, XVII кылымдын аягына чейин лингвистикада род (түр) категориялары окумуштуулардын изилдөө объектисине айланган. Адамдардагы айырмачылык алардын биологиялык гана айырмасы эмес, алардын тилинде, кебинде экендигин лингвисттер өз изилдөөлөрү менен далилдеп келе жатышат. Тилдеги калыптанган конструкцияларды, туруктуу сөз айкаштарын, макал-лакаптарын изилдей келсек, тилдик системада улуттун маданиятын, дүйнө таанымдарын чагылдыруучу, этностун турмуш-тиричилигин, адеп-ахлагын, менталитетин, этномаданий нормаларын чагылдыруучу бирдиктерден болуп эсептелет. Ушул жаатта фразеологизмдер маалымат туюнтуудагы эң бир уникалдуу тилдик түзүлүш деп айтууга болот.

Фразеологизмдер тилдик аспектиде бир нече илимий изилдөөлөрдүн объектиси болуп, кыргыз тил илиминде бул багытта бир нече илимий эмгектер жарык көргөнү менен, гендерлик аспектиде каралган эмес. Деги эле фразеология илими ар түрдүү багытта изилдениши – турмуштук зарылчылык. Демек, адамдардын жашоо-турмушун, ошондой эле аялдарга жана эркектерге болгон мамилени да бул конструкциялардан түшүнүүгө болот.

Кепте фразеологизмдер даяр, бир бүтүн бирдик катары колдонулат. Андыктан айрым фразеологизмдердин курамындагы сөздөр жана алардын орду да өзгөртүлбөстөн колдонулат. Ошондуктан кыргыз тил илиминде булар туруктуу сөз айкаштары деген аталышка да ээ. “...пикир алышууда даяр материал катары пайдаланылып, мааниси тутумундагы жеке сөздөрдүн семантикасынан алыстап ширелишкен бир бүтүндүктү түзгөн, экспрессивдүү-эмоциялуу касиетке ээ болгон туруктуу сөз айкаштарын фразеологизм деп эсептөөгө болот” [7]

Ж. Осмонова фразеологизмдерди семантикалык негизги топторго бөлүштүрүп, адамдардын сапаттарын, мүнөзүн билгизүүчү фразеологизмдер, адамдардын өз ара мамилесин билгизүүчү фразеологизмдер, адамдардын ички сезимин, көңүл күүсүн билгизген фразеологизмдер деп бөлүштүрөт да, “Адамдын оң сапатын билгизүүчү фразеологизмдердин көпчүлүгү эркектерге жана аялдарга карата колдонула берсе, айрымдары жалаң гана аялдарга карата колдонулат”, - деп фразеологизмдердеги гендерлик айырмачылыктар жөнүндө учкай кеп кылып өткөн [7].

Кыргыз тил илиминде гендерлик фразеологизм деген түшүнүк же өзүнчө бөлүм жок, бирок жалпы лингвистикада гендерлик аспектиде фразеологиялык бирдиктерди аныктоодо окумуштуулардын көз караштарын белгилөөгө болот. Ушул негизде

фразеологиялык бирдиктерди гендерлик аспектиде кароону бул макалабызда максат кылып алдык. Фразеологиялык бирдиктердеги гендерлик айырмачылыктар башка тилдер сыяктуу эле кыргыз тилинде да байкалат. Башкача айтканда, аялдарга карата айтылган фразеологизм сөздөр жана эркектерге карата айтылган фразеологизмдерди кездештиребиз. “Аялга” жана “эркекке” деген гендерлик маанини камтыган фразеологиялык бирдиктер тилдеги гендерлик проблематикаларды изилдөөдөгү маанилүү аспектилерден болуп саналат. С. Ц-Д. Дашиева белгилегендей бурят, кытай, орус тилдериндеги фразеологиялык бирдиктерди анализдеп, аларды ар кайсы маданиятта аялдар жана эркектердеги кептик айырмачылыктарды өз ара салыштыруу аркылуу анализ жасаган. Ал бул тилдердеги эркектерге карата колдонулган фразеологизмдер алардын акылдуулугун, баатырлыгын, эр жүрөктүүлүгүн, ал эми аялдардын образын берген фразеологиялык бирдиктер аялдардагы терс сапаттарды: калпычылык, көп сүйлөө, көк беттик, жеңил ойлуулук ж.б. сыяктуу сапаттарды билдиргенин белгилейт [3].

К. Г. Исмагулова адам-тил-маданият “үч бирдик” көз карашында орус, казак, немис тилдеринин материалдарын лингвомаданий аспектиде гендерлик мамилелерди салыштырып иликтеген. Ал адамдардагы тилдик кубулушту адамдын өзү, маданияты, ой жүгүртүүсү жана когнитивдик иш-аракети менен тыгыз байланышта караган. 2005-жылы ал биринчи жолу казак тилинин бир катар феномендерин гендерлик көз карашта иликтеген [4].

К. С. Волшина орус, англис тилдеринин фразеологиялык фондун иликтеп, фразеологиялык бирдиктерден элдин маданий-этностук өзгөчөлүктөрүн көрүүгө болорун, бардык маданияттын өзүнүн маданий-улуттук өзгөчөлүктөрүнүн алкагында эркектерди жана аялдарды мүнөздөөчү вербалдык жана вербалдык эмес каражаттарынын бар экендигин аныктаган [1].

А. Л. Кормильцев “Гендер во фразеологии” аттуу эмгегинде англис жана орус тилдериндеги фразеологизмдерди гендерлик карым-катышта төмөнкүдөй бөлүштүргөн: ачык гендерлик маанини туюнткан фразеологизмдер (бир референт - аял); аялдарга гана тиешелүү мааниде айтылган фразеологизм феминдик лексикада гана колдонулган [6].

Ар бир элдин маданияты, байыртадан келе жаткан материалдык жана руханий маданиятынын мыйзамдуу уландысы болуп өнүгүүнүн азыркы формасы саналат. Кыргыз элинин да байыртадан калыптанган маданияты, каада-салты менен кошо келе жаткан, улут болуп калыптанышындагы эң негизги көрсөткүчү болгон тили жана аны изилдөө да өнүгүп өсүүдө. Андыктан тил аркылуу туюнтулган элдин бардык жашоо образы, кубулуштары, өзгөчөлүгү фразеологизмдерде да өзгөчө байкалат. Дүйнөнүн ар кайсы тилдеринде адамды сүрөттөгөн фразеологиялык бирдиктер абдан көп. Бул фразеологизмдерди грамматикалык, лексика-семантикалык, этнолингвистикалык, лингвомаданий ж.б. белгилери боюнча классификациялоого болот. Фразеологизм сөздөрдүн кайсы бир деңгээлде улуттук-маданий спецификалык өзгөчөлүктөрү болот. Кыргыз тилинде да башка тилдердей эле гендерлик боёктуу маани ачык билинбеген эки жыныска тең тиешелүү фразеологизмдер да бар экенин көрүүгө болот. Кыргыз тилинде аялдарга карата айтылган “ак жоолук”, “ак элечек”, “беш көкүл”, “жез оймак” сыяктуу фразеологизмдер аялдардын оң сапаттарын, ал эми “жез тумшук”, “жез кемпир”, “тили узун”, “аягы суюк”, “чалма этек”, “эндей этек” сыяктуу фразеологизмдер аялдардагы терс сапаттарды билдирип турган. Кыргыз тилинин фразеологиялык сөздүгүн жана факт- материалдардан алган фразеологиялык бирдиктерди төмөндөгүдөй бөлүштүрдүк:

- кыргыз тилинде аялдарга карата колдонулган фразеологизмдер
- эркектерге карата колдонулган фразеологизмдер

Ал эми калган фразеологизмдерде дээрлик гендерлик айырмачылыктар байкалбайт.

Аялдарга карата колдонулган гендердик фразеологизмдердин негизги бөлүгү энелик жана төрөттөгү аялдын ролу менен байланышкан. Табияттан берилген аялдын негизги “кызматы” төрөткө байланышкан, мындай бир нече фразеологизмдердин бар экенин байкоого болот.

Аялдардын төрөтүнө байланышкан фразеологизмдер

Ай-күнүнө жетүү – төрөй турган мезгили келүү, төрөрүнө жакын калуу.

Көз жаруу – аялдардын төрөшү. *Эки күндүн аркы берисинде толгоосу кармап, көз жарып калышы да ажеп эмес. Катка күйөөсү кайненесинин оозунан чыккан сөздүн бирин калтырбай жазыптыр: Айланайын келиним, аман-эсен көз жарып алдыңбы. Кыйналган жоксуңбу, Уулунду өөп кой...*

Аны элдин баары эле көз жарып атпайбы, ошондон бир балээ болушса болмок эле деген сөзгө көңүл жубатып, жаман ойдон алагды кылат. (С. Раев)

Боюнан түшүү – бала төрөлөр убактысына, айына жетпей төрөлүү, ичтен өлүү түшүү. *Камканын боюнан түшүп калышы туугандарын өкүттө калтырды* (Т. Сыдыкбеков).

Кош бойлуу – боюнда бар. *Бирок кудай жалган, аялым бат эле кош бойлуу болду* (К. Эшмамбетов).

Кош кабат, кош кат – боюнда бар маанисинде. *Айы жетип, капыс толгоосу кармап калса болду да. Шуга дейре аракеттенип чуркап жүрүп, кош кат болсо да, анысына карабай, эл катары тарткан убарасы бөөдө акталбай, бүт баары кумга түкүргөндөй эле болбойбу.* (С. Раев)

Согончогу канабоо - такыр төрөбөө, бала көрбөө. Согончогуна кан акпаган бир ургаачыга кармата салып, каалаган жагына ой келди басып кетмек. (“Күн кармаган бала” С. Раев)

Боюнан козголуу – убактысына жетпей төрөп салуу коркунучу болуу.

Боюнан бошонуу - төрөө, төрөп алуу, көз жаруу.

Эки колун бооруна алуу – боюнан бошонуу фразеологизмине синоним брлуп эсептелет.

**Аялдардын өңү-түсүн, жакшы-жаман сапаттарын,
мүнөзүн билдирген фразеологизмдер**

Ай жамалдуу – сулуу, абдан сулуу, сулуулугу суктандырган, ажарлуу, келишимдүү.

Ак көрпө жайыл – кең пейил, берешен, март

Бураң бел – ичке бел, кыпча бел (көбүнчө бойго жеткен кыздарга, жаш келиндерге карата колдонулат). *Жаркырап күлүп, ойноп чыга келер, Ийилип тал чыбыктай бураң бели* (К. Баялинов).

Жүкчүл кара инген, жабылуу кара инген – эч талбаган, түйшүктүн баарын көтөргөн. *Ал өзү жабылуу кара инген эмеспи* (оозеки кептен).

Жез кемпир, жез тумшук – жомоктордо айтылуучу тырмактарынын, тумшугунун учу жез, сыйкырдуу, мыкаачы кемпир деген мааниде. *“Кысталак, ушул жезкемпирдин колуна чолпондой болгон баламды калтырганча, өз колум менен мууздап кетермин”, - деп ойлodu ичинен* (З. Сооронбаева).

Жез оймok – кийим тигүү, сайма саюу ж.б. иштерди аткарууну мыкты билген уз, абдан устат, иштүү.

Жел таман – бир жерге жай алып тура албаган, аягы сай таппаган, басанаак.

Арбак урган жел таман балдарды ээрчитип кайда кетип калды (оозеки кептен).

Этеги ачык – жүрүм-туруму начар аял. *Этеги ачык, ак көрпө жайыл аялга эркек аттуулар сөз катпай жсаа бою качышты.* (С. Раев “Күн кармаган бала”) Бул сүйлөмдөгү **ак көрпө жайыл** фразеологизминин мааниси негедир терс сапатты туюндургандай болуп турат. Фразеологиялык сөздүктө: кең пейил, берешен, март деп чечмеленет. *Демейде коңшуга чык татырбас Букендин мынчалык ак көрпө жайыл болушун Зууракан: «Ак байбиче дагы түш көргөн го, кудай?» - деп, алдыртан таңданып койду* (Т. Сыдыкбеков). *Бйса ак көрпө жайыл боло аттан түштү* (К. Осмоналиев). *Эгер тагдыр ушундай жылдызы жарык, ак көрпө жайыл келинден бактысын аяса...* (Ч. Айтматов) [8].

Ийиктей имерилүү – абдан элпек кыймыл-аракетте болуу, эпилдеп кичи пейил мамиле кылуу. *Келиндер ийиктей имерилип кызмат кылышты* (оозеки кептен).

Оймок ооз – оозу кичинекей, бойтойгон (көбүнчө кыздарга, алардын сулуулук сапатына карата айтылат).

Тик көз – тикирейип эч кимден тартынбаган, уялбаган, тайманбаган, кашка.

Тили узун – уккан-көргөнүн айта берген, өтө сүйлөөк, ушакчы.

Кыздардын жаш өзгөчөлүгүнө байланышкан фразеологизмдер

Энеси өбө элек – жаш кыз, балакатка толо элек.

Беш көкүл – эс тартып, бойго жетип калган, турмушка чыга элек кыз.

Бой жетүү – чоңоюп калган кыз балага карата айтылат.

Кара далы – турмушка чыгар маалынан өтүп калган, жашы өтүп кеткен кыз.

Ак жоолук – колукту, аял, зайып деген мааниде.

Турмушка чыккан кыздарга карата айтылуучу фразеологизмдер

Таш түшкөн жеринде оор – көбүнчө күйөөгө чыккан кызга карата ошол жерден жай тап, экинчи ордун козголбосун деген мааниде колдонулат.

Бели сынуу – бул фразеологиялык бирдик омоним фразеологизм катары эркектерге да, аялдарга карата да айтылат. Фразеологиялык сөздүктө **бели сынуу** – оор кырсыкка учуроо, башына күн түшүү, бедели түшүү деп чечмеленип жүрөт. *Бул жердеги бай-манаптын бели Бийаалы менен Түркмөн камалганда бир сынса, Абыкка келин алып бергенде экинчи сынды* (К. Жантөшев) [8]. Кыргыздарда келин кайын журтуна учурашууну билдирүү үчүн жүгүнүп, көрүшкөн. Ал эми күйөсү өлгөндөн кийин “бели сынган” делинип, жүгүнбөй калган салт сакталып калган.

Жоолугу ылдый түшүү – күйөөсү каза таап, аза күтүү абалында болуу, аза күтүп калуу.

Бир базардан өткөн – турмушка түшүнүп калган, өмүрдөгү бир мерчемдүү куракты башынан өткөргөн аялга карата колдонулат.

Босого аттоо – башка үйгө келип жашап, туруп калуу, туруктуу бүлө болуп калуу.

Фразеологиялык сөздүк боюнча аялдарга карата айтылган фразеологизмдер 31 болсо, эркектерге карата айтылган фразеологизмдер 25 болду.

Эркектерге карата айтылуучу фразеологизмдер

Эркектердин жакшы-жаман сапаты, кылык-жоругуна карата айтылуучу фразеологизмдер.

Азуусу кандуу – адамга жакшылык кылбаган, зулум, мыкаачы.

Азуусун айга жаныган – каарын төккөн, жаалданган, заарын чачкан.

Азуусун чагуу - көргүлүктү көрсөтүү, акесин таанытуу, адебин колуна берүү.

Бек уулуна тең - мыкты, курч, тайманбас.

Жигиттин гүлү – жигиттин мыктысы, өтө чыгааны.

Жолборс жүрөк – эч нерседен коркпогон, тайманбас.

Журт атасы – эл бийлеген аксакал, билерман адам.

Камчыга сап – колунан бир нерсе келген, жүктөгөн милдетти аткара алган, бир нерсеге түшүнгөн, тыңыраак.

Камчысы кандуу – колу кандуу.

Камчысы жакшы – жолдуу, дайыма жакшы адамга туш болот деген мааниде (көбүнчө алган аялына карата) колдонулат.

Камчысын чабуу – бирөөгө кошомат кылып, сөзүн сүйлөө, ураанын талашуу, талапташ болуу.

Кан ичер – киши өлтүргүч, канкор, ырайымсыз, мыкаачы, зулум.

Оңко тургузган мерген - миңден ашык кийик аткан, өтө эле көп аткан мыкты, көзгө атар мерген (элдик түшүнүктө миңинчи атылган кийик ок тийгенде төрт аягы асманга карап өлөт, эл арасында башкача айтылган түрлөрү да бар).

Отко сийген тентек – өтө ашынган, баш бербеген тентек (балага карата).

Сакалың өрттөнгүр – жашы улгайып калган кишилердин ылайыксыз, олдоксон, жаман жүрүш-турушуна, тескери жоруктарына карата жек көрүү, наалат айтуу маанисинде колдонулат.

Эриш бузуу – өтө оор кылмыш кылуу, тартипти, салтты бузуу, ынтымакты, ыркты кетирүү.

Шейшебин жаңыртуу – экинчи жолу аял алуу, экинчи жолу үйлөнүү.

Эркектердин жаш өзгөчөлүгүнө, үй-бүлөлүк абалына байланышкан фразеологизмдер

Ата сакалы ээгине бүтүү – жаштык курактан өтүп, токтолгон куракка жетүү.

Ат жалын тартуу – чоңоюп, эр жетүү, бойго жетүү.

Балта чабар – шилтеген жакка бара берген, колунан бир нерсе келип, ишке жарай турган.

Боз бала – ар нерсенин жөн-жайын анча түшүнө элек, чоңоюп, бой тартып келаткан, жигиттик куракка анча жете элек жаш бала.

Боз улан – аял ала элек жаш жигит.

Жаш аялмет – бала-чакалуу, жаш балдары көп.

Эр бүлө – эркектер, эркек аттуунун баары.

Дүйнөдөгү ар кыл кубулуш жана нерселер жөнүндө жалпы маалыматтарды чагылдырган түшүнүктөрдүн пайда болушу жүздөгөн жылдардан бери уланып келе жатат деп айтууга болот. Доор алмашкан сайын ар бир муун концептуалдык системанын калыптанышына өз салымын кошуп, аны текшерип, оңдоп, жалпылап, кээде анын мазмунун түп-тамырынан бери өзгөртүп турат. Тил жандуу кубулуш катары тынымсыз өзгөрүп турат. “Эркек” жана “аял” түшүнүктөрү жалпы адамзатка мүнөздүү универсалдуу көрүнүш болгону менен, ар бир улуттун «эркектик» менен «аялдык сапатты» аныктоонун өз критерийлери, аларга жүктөлгөн милдеттери, үлгүлөрү бар экендиги талашсыз. Фразеологизмдерди тилде гендердик аспектилер менен

салыштырып изилдөө биологиялык, психологиялык жактан бири-биринен айырмаланган адамдардын өзгөчөлүгүн, алардын дүйнө таанымдарын, көз караштарын, алардын коомдогу орду, кызматын, социалдык абалын, ачып берүүгө мүмкүндүк берет. Адамдардын коомдогу жүрүш-турушу, жашоо образы барган сайын өзгөрүүлөргө, өнүгүүлөргө дуушар болуп жаткандыктан, тилдик каражаттардын колдонулуусу, аялдарга жана эркектерге тишелүү “тилди” изилдөөдө жана бул багыттагы изилдөөлөр али алдыда.

Адабияттар:

1. Волошина К. С. Фразеологизм как средство концептуализации понятия гендер (на материале английского и русского языков: автореф. дисс. ...канд. филол. наук: 10.02.19. -Нальчик, 2010. - 25 с
2. Горошко Е. И. Пол, гендер, язык. Женщина, гендер, культура. - Москва: МЦГИ, 1999. - 368 с.
3. Дашиева С. Ц-Д. Гендерная специфика во фразеологии //Вестник БГУ. -2011. - с. 67-70
4. Исмагулова Г. К. Лингвокультурологический аспект гендерных отношений: сопоставительный аспект: на материале русского, немецкого и казахского языков”: автореф. дисс. ...канд. филол. наук: 10.02.20. - Челябинск, 2005. -23 с
5. Кирилина А. В. Гендерные стереотипы по данным языка // Гендер: лингвистические аспекты. – Москва: Институт социологии РАН, 1999. - 180 с. - сс. 105-162.
6. Кормильцева А. Л. Гендер во фразеологии: учебное пособие. -Елабуга, 2020. -63 с.
7. Осмонова Ж. Кыргыз тилинин фразеологиясы: -Каракол, 2007. -159 б.
8. Осмонова Ж. Кыргыз тилинин фразеологиялык сөздүгү / Конкобаев К., Жапаров Ш. -Бишкек, 2015. -798 б.